

Història

Els emboscats de Mieres. Unes memòries inèdites de Xavier Turró

Jordi Galofré

COL·LECCIÓ FAMÍLIA TURRÓ GOULA

Xavier Turró,
l'any 1933,

L'any 1936, quan va començar la Guerra Civil, molts catalans religiosos o d'ideologia conservadora es van veure obligats a desertar o a defensar unes idees que no eren les seves. Aquest és el cas de Xavier Turró, un banyolí de vint-i-sis anys que, en veure que el govern mobilitzava la seva lleva amb la intenció d'enviar-la al front, va optar per desertar i amagar-se a la vall de Mieres. En total, va estar-hi cap a deu mesos fins que va poder travessar la frontera i arribar a França. Durant aquest temps, més d'una vegada va haver d'abandonar el mas on l'acollien i córrer a amagar-se en companyia d'altres refugiats en alguna de les barraques que havien fet al bosc. La por, les tensions entre ells mateixos, les denúncies i fins i tot alguna detenció no eren fets gens estranys. Cap al final de l'any 1938, ja en zona franquista, va escriure les seves memòries sobre la guerra. A la primera part, parla del temps que va estar emboscat a Mieres.

Hi havia diversos motius que provocaven la decisió d'amagar-se. Tots tenien, però, dos elements comuns: el fet de ser cridat a files i la voluntat de no anar al front.

Repàs biogràfic

Xavier Turró i Corominas (1910-1981) va ser un banyolí d'ideologia conservadora, membre d'una família de notable significació dretana i religiosa. Fill de Sol Turró i Remei Corominas, a casa seva eren set germans, quatre nois i tres noies. Els seus tres germans (Josep M., Guillem i Sol) van lluitar a l'exèrcit franquista durant la guerra civil del 1936-1939. Una germana, Paquita, era monja adoratriu. Un dels germans, Guillem, va ser, anys a venir, el darrer alcalde franquista de Banyoles.

Xavier Turró, que tenia 26 anys quan va esclatar la guerra, es va amagar durant els primers mesos, tement per la seva vida. Passats els moments de més perill, va tornar a casa seva, però en ser mobilitzada la seva lleva, no va voler anar al front i es va amagar a la vall de Mieres, on s'hi va estar nou mesos, fins que, el setembre de 1938, va poder travessar la frontera i passar a la zona nacional.

El gran interès de la seva experiència vital d'aquests mesos és que n'ha quedat constància escrita: Xavier Turró va escriure unes memòries titulades *Recuerdos de un desertor. Reseña histórica*. Són unes memòries que va escriure al final de 1938 a Uncastillo (Aragó), on va passar unes setmanes de repòs amb una família amiga, i a Burgos (1). Aquest extraordinari document, que la família ha conservat amb cura, ens ha permès reconstruir com era la vida dels emboscats de Mieres (2).

Acabada la guerra, Xavier Turró va tornar a Banyoles, però ben aviat es va traslladar a Barcelona, on va treballar en les oficines d'un magatzem tèxtil, alhora que

portava la comptabilitat d'altres empreses. El 1940 es va casar amb Maria Goula i va tenir cinc fills. No va perdre mai el contacte amb Banyoles, on solia passar els caps de setmana, fins que, ja jubilat, s'hi va instal·lar definitivament. Enamorat de la muntanya, va morir, el 12 de juliol de 1981, al cim del Puigscalalm, on havia anat d'excursió amb el Centre Excursionista de Banyoles, del qual era soci (3).

Els motius dels emboscats

Diversos eren els motius que provocaven la decisió d'amagar-se. Tots tenien dos elements comuns: d'una banda el fet de ser cridat a files i de l'altra, la voluntat de no anar al front.

En molts casos aquesta voluntat era fruit de les idees polítiques, conservadores i dretanes, i de les creences religioses de persones que simpatitzaven més amb els revoltats que no pas amb la República. Molts d'aquests desertors acabaven per passar la frontera clandestinament i incorporar-se a les tropes del general Franco.

En la majoria dels casos, però, es tractava de gent que, simplement, no volia anar al front per evitar els perills i les incomoditats de la guerra. Aquesta actitud, força comuna, feia que qui en tenia l'ocasió i la possibilitat, mirés d'escapolir-se'n (4).

També hi havia una altra mena d'amagat: les persones que s'ocultaven perquè veien perillar la seva vida. Va ser el cas de molts capellans i monges. Xavier Turró ens parla d'alguns d'ells en les seves memòries: una tia seva monja, que vivia amagada a la casa del seu germà, Miquel Verdaguier, metge de Mieres, i diversos capellans que s'estaven amagats a

Mieres, entre ells el mateix rector, mossèn Anton Gratacós (5).

El cas de Xavier Turró era clarament ideològic. Ell mateix explica perquè va prendre, la decisió d'amagar-se: «no solo por mi descendencia familiar, sino por mis creencias cristianas, políticas y sociales». Primer va intentar evitar d'anar al front al·legant deficiències de visió. Malgrat que no es tractava d'una excusa, sinó que era una realitat, les necessitats de l'exèrcit republicà eren tan apressants que, a final de 1937, va ser declarat útil per al servei militar i va rebre ordres de presentar-se a la Caixa de Reclutes de Girona. Tenia aleshores 27 anys.

La fugida

Un cop presa la decisió d'amagar-se, es presentava el problema de la realització: el desertor o la seva família s'havia de posar en contacte amb alguna masia que l'acollís i traslladar-s'hi sense despertar sospites. Analitzem el cas de Xavier Turró seguint els seus escrits. En primer lloc es va posar d'acord amb el seu cosí Miquel Verdaguier, metge de Mieres, que li va oferir la possibilitat de procurar-li acolliment en alguna de les masies de la zona. El dia acordat, 20 de novembre de 1937, cap al tard, va sortir de casa seva amb un petit sac amb roba. Per no cridar l'atenció, va anar en bicicleta fins a l'estany, on deixà el vehicle, que una germana seva va recollir més tard, i va emprendre el camí a peu fins a Mieres. Tres cops va veure els llums d'un cotxe que s'apropava i tres cops va haver de cuitar a amagar-se fora de la carretera.

Va arribar finalment a Mieres, on, extremant les precaucions, va dirigir-se a casa de Miquel Verda-

Vista general de Mieres.

guer. Allí va poder descansar d'una caminada d'unes dues hores per cobrir els catorze quilòmetres que separen Mieres de Banyoles.

Un cop refet, van resar el rosari en família i, després, van sopar tots plegats. Eren ja prop de les onze de la nit quan es van presentar dos emboscats, que havien d'endur-se'l amb ells. Malauradament, Xavier Turró no en dóna el nom complet, només els anomena Miliu i Xicu. La descripció que en fa, però, és molt viva: en Miliu «era bajito y llevaba un bastón de montaña capaz de romper la crisma a una mula; ya llevaba unos seis meses de desertor, y había sido practicante de farmacia en Olot y, antes, en la farmacia Boadella de Bañolas. Era bastante culto e instruido. El otro, Xicu, era alto y fornido, y por su boina que nunca abandonaba, parecía un vasco». Era un dels fills dels masovers de la Casica, una masia on Xavier Turró anà a refugiar-se.

Organització de l'emboscament

Prenent totes les precaucions necessàries, els tres emboscats travessaren el pla de Mieres i es dirigiren a Can Solà, on es trobaven reunits altres emboscats per escoltar Radio Castilla de Burgos. Totes les precaucions eren poques: consigna per entrar a la casa, total foscor fins que tothom era a dins, vigilància periòdica pels volts de la casa mentre durava la trobada, control del gos per evitar que lladrés, sortida escalonada per no despertar sospites...

Un cop acabada l'audició, Turró i els seus acompanyants tornaren a caminar camps a través en la foscor, fins arribar a la Casica, una casa de pagès on s'amagaven tres desertors més: dos d'Olot i en Miquel Fàbrega, de Can Cirera.

La Casica, situada als contraforts de la serra de Finestres, al peu de la Roca del Migdia, tenia unes condicions immillorables per refugiar-

s'hi, ja que la seva situació permetia preveure amb temps qualsevol situació de perill. Normalment hi vivien l'Emili, la seva muller Quima i set fills. Per l'allotjament i manutenció, Xavier Turró va pagar 175 pessetes mensuals.

Els emboscats desenvoluparen diversos sistemes per protegir-se de les possibles batudes que periòdicament duïen a terme les forces d'ordre públic de la República, bàsicament els carrabiners. Sempre hi havia algú vigilant i, quan els guàrdies arribaven al poble, qui vigilava avisava una casa veïna i de casa en casa s'anaven passant l'avis, a vegades mitjançant un noieta, però sempre amb una gran rapidesa, cosa que permetia als emboscats amagar-se convenientment. Quan no hi havia temps, funcionava el que Turró anomena «nuestro telégrafo secreto», que generalment consistia a col·locar un drap blanc en una finestreta determinada, i aquest senyal de perill es transmetia de casa en casa a gran velocitat. A vegades el drap era vermell, a vegades era un cistell o un sac. En altres ocasions era el dring de les campanetes del bestiar, com si el portessin a abeurar. En altres ocasions els crits guturals dels pastors feien el fet. De nit, un llumet que apareixia tres vegades a la finestra coneguda feia el mateix fet que el drap blanc. Val a dir, però, que a la nit gairebé mai no va caldre fer el senyal, no sols pel perill que representava sinó pel fet que poques vegades els guàrdies gosaven entrar pels boscos a les fosques.

La vida dels emboscats era força monòtona. Es llevaven cap a les set i ocupaven el temps xerrant, jugant a cartes, a les dames o als escacs, prenent el sol, i fins i tot algú caçava amb trapes. Xavier Turró feia

La batuda més important contra els refugiats va ser entre el 3 i el 7 de març de 1938. Uns dos mil guàrdies van ocupar tota la vall de Mieres.

bastons, resolva problemes de càlcul mercantil, repassava francès... En ocasions, un dels desertors, que sabia tocar el violí, interpretava cançons, sardanes i acabava tocant l'himne nacional i el de la Falange. Fins i tot, en algunes tardes de diumenge, feien algun ball amb les noies del poble. La principal ocupació, però, era vigilar, estar sempre atent i vigilant.

Els àpats eren frugals. Per esmorzar, un bol de llet amb pa torrat, o un plat de farro, o torrades amb all i pernil. Per dinar, a les dotze, sopa i carn d'olla. Per sopar, sopa i col, mongetes o patates bullides. Normalment, hi havia vi per beure.

Tot i que, per motius de seguretat, els emboscats no tenien gaires contactes entre ells, Xavier Turró ens parla d'altres masies on s'amagaven amics i coneguts: Can Riera, Can Pinsach, Can Burbella, Can Solà, Can Fusteric...

Uns refugis incòmodes, però eficaços

Quan es produïa una situació de perill, els emboscats arreplegaven algunes provisions (patates, pa, oli i algun pernil) i s'internaven ràpidament en el bosc. Si la batuda semblava petita, restaven amagats en les frondositats del bosc, però si es feia més intensa, anaven a aixoplugar-se a les barraques que hi havien construït. De vegades, la barraca servia només per pernoctar-hi, i durant el dia s'estaven al mas que els acollia.

Vegem la descripció que Turró fa d'una barraca construïda a l'obaga de Burbella. S'hi entrava per una petita obertura que feia de porta. No n'hi havia cap més, a part d'un petit forat al sostre que feia de xemeneia. El llit ocupava la

major part de l'estança: consistia en una gruixuda capa de palla i, a sobre, una tela. Hi havia també una llar de foc, separada del llit per un tronc. Quan encenien foc, i per evitar cridar l'atenció, tancaven la porta amb un grapat de branques d'alzina ben lligades. Com que el petit forat del sostre era insuficient, la barraca solia omplir-se de fum. Els emboscats solien dormir vestits, per poder reaccionar ràpidament davant de qualsevol situació de perill.

També havien elaborat diversos sistemes d'alarma. Normalment hi havia un únic camí d'accés a la barraca, i a uns cinquanta metres col·locaven un filferro, de manera que si algú passava pel camí forçosament hagués d'ensopegar-hi. A més, aquest filferro estava connectat amb una campaneta, col·locada dins de la barraca, de manera que qualsevol ensopegada havia de ser advertida. A més d'això, a uns deu metres de la barraca es col·locava una barrera de filferro amb branques, esbarzers i matolls que era impossible de travessar sense fer un gran escàndol: només es podia passar per un pas gairebé subterrani que calia recórrer reptant. Passada aquesta barrera, encara n'hi havia d'altres, amb esbarzers i punxes, que també calia travessar reptant.

Aquest sistema tan sofisticat provocava alguns ensurts quan el vent o algun ocell feien sonar la campaneta. Aleshores tots sortien amb les armes a punt per disparar sobre qui gosés atansar-se.

Sovint es veien obligats, per motius de seguretat, a canviar de barraca. En el temps que Xavier Turró passà emboscats, en construï quatre de diferents, n'utilitzà d'altres de construïdes per altres desertors i fins i tot es refugià en una barraca

COL·LECCIÓ FÀMILIA TURRÓ-GOUIA

Xavier Turró
l'any 1925.

de carboner. En total, foren nou les barraques que feu servir.

A més de les barraques, Xavier Turró i els seus companys construïren també una mina subterrània, al costat d'un rierol, on es refugiaren en condicions molt precàries fins que, finalment, l'aigua va acabar per fer-la inhabitable.

Una vida religiosa intensa

Les creences religioses eren compartides per la majoria dels emboscats. Recordem que el primer que va fer Turró quan va arribar a casa de Miquel Verdaguer fou resar el rosari amb la família, i així ho va continuar fent al llarg dels dies, fins i tot en circumstàncies difícils com, per exemple, quan es van refugiar a la barraca de l'obaga de Burbella. El mateix Turró ho recorda amb emoció: «Resultaba

un cuadro algo fantástico ver allí, dentro de una barraca perdida en la soledad e inmensidad de los bosques, en el silencio de la noche, a seis desertores rezando, con sus caras afantasmadas por las sombras que las llamas producían».

De vegades van poder contactar amb alguns sacerdots que també estaven amagats. En els primers mesos, cada dissabte, cap al tard, Turró es traslladava a la masia de Burbella, on s'amagaven mossèn Anton Gratacós, rector de Mieres, i quatre capellans més. Allí es confessava i combregava.

En altres ocasions, com per exemple el dia de la Puríssima, era el mateix rector de Mieres qui es traslladava a la Casica, on celebrava missa amb tots els emboscats allí presents. El mateix va passar la nit de Nadal: aquest cop, però, com que mossèn Anton Gratacós havia estat detingut, va ser un altre capellà, mossèn Lluís Vila (professor del Col·lell), el qui digué les tres misses del gall, seguint el costum tradicional d'aquells anys, al menjador de la casa, on havien instal·lat l'altar. Turró en fa una descripció detallista: «La mesa, que igual sirve para amasar el moreno y sano pan, que para comer y jugar a los naipes las tardes de los domingos, va a servir ahora para consagrar el Pan de los Ángeles. La ponemos tocando la pared de la cocina. En forma de ángulo y tapando la pared y la escalera de los establos, colgamos dos cubrecamas, los mejores de la casa. En el centro de uno de ellos, frente a la mesa, un sencillo Crucifijo, y encima de ella un basto paño blanco y un mantel de hilo, dos velas apoyándose en sendas botellitas, el libro, vinajeras y demás ornamentos.

Como formidable cúpula de esta rústica capilla, penden del techo racimos y manojos de cebollas, maíz y ajos».

Les brigades de recuperació

En més d'una ocasió, la monotonia de la vida dels desertors es veié trencada per l'actuació de les autoritats republicanes, que intentaven descobrir els amagatalls i detenir els emboscats. Vegem-ne dos casos.

Cap al tard del dia 21 de desembre de 1937 estaven els sis emboscats al seu refugi, quan van sentir els tres xiulets convinguts. Era en Xiquet, un altre desertor, que els venia a avisar que la policia estava registrant les cases del poble. Poc temps després es va presentar un altre company, en Jep, que malgrat haver estat detingut a casa seva, va aprofitar un moment de descuit per fugir. A Can Riera, on hi havia set desertors, la batuda va aconseguir detenir-ne dos: Màrius Font i Josep Planas, tots dos de Banyoles, que van ser afusellats a Montjuïc el 7 de juny de 1938. La resta de desertors pogué escapar, un saltant per la teulada i els altres quatre refugiant-se en una mina que havien fet al corral de les ovelles (on per cert van estar a punt de morir asfixiats).

La batuda més important, que va tenir lloc del 3 al 7 de març de 1938, els emboscats l'anomenaren «l'ofensiva roja de Finestres». Segons Turró, tota la vall fou ocupada per uns 2.000 guàrdies. Alertats pel soroll dels motors dels camions que pujaven cap a Mieres, els emboscats tingueren temps d'amagar-se als seus refugis, amb provisions per a uns quants dies. Davant la magnitud del perill, Turró i els seus companys aban-

donaren la barraca i s'amagaren en la frondositat del bosc. Des del seu amagatall, contemplaren com els carrabiners ocupaven militarment tots els colls que encerclen la vall de Mieres per evitar fugides i com procedien a registrar casa per casa, fins i tot la Casica... El primer dia a la nit, quan tot era en calma, van anar a la barraca, on en Miliu i la Quima, de la Casica, els van dur menjar i notícies. La pressió dels carrabiners va augmentar, però, i van haver de passar la resta dels dies sense nous contactes. Segons les notícies de Turró, el resultat de la batuda fou molt migrat: mossèn Anton Gratacós i els quatre capellans que eren amb ell, nens i dones i uns homes fora d'edat militar. Tots, llevat dels capellans, foren posats en llibertat al cap de pocs dies.

Noves batudes van tenir lloc el mes de novembre de 1937 i els mesos de gener i abril de 1938, sempre amb pocs resultats. Una altra, els mesos de maig, juny i juliol de 1938, provocà que els desertors haguessin de viure en situacions molt precàries durant més de 60 dies. Xavier Turró es refugià en una nova barraca construïda a l'Aulina Rodona, prop del pic de Puig-capell, i encara hagué de canviar precipitadament d'amagatall diverses vegades.

Tensions entre els emboscats

La duresa de la vida i la diversitat de motivacions dels emboscats provocaren més d'un cop friccions i desavinences. En el grup on es trobava Xavier Turró van tenir lloc dos incidents destacables. D'una banda, tres dels emboscats se'n separaren per incompatibilitats personals. Xavier Turró els titlla de

La duresa de la vida i la diversitat de motivacions dels emboscats van provocar més d'un cop friccions i desavinences.

JOSEP M. PLANA

Mas Reixach, a la vall de Mieres.

blasfems i irresponsables. En segon lloc, es produïren unes tensions molt més greus, fins i tot amb un misteriós incendi intencionat d'una barraca-refugi; aquestes tensions eren originades per un altre emboscament, que es feia dir Paco –segons Turró, es deia Andreu Rovira– i que va acabar per delatar-los, cosa que provocà la detenció del metge Miquel Verdaguer i altres emboscats. Xavier Turró pogué evitar-ne les conseqüències perquè en aquells moments va començar la seva fugida a França.

Els «maleïts espies»

La presència de refugiats republicans dificultava els moviments dels emboscats. Xavier Turró hi fa referència més d'un cop. Quan va iniciar el camí cap a Mieres, va haver de passar per darrera de Casa Nostra (la Fundació de Magdalena Aulina), on vivien refugiats bascos, les conversacions dels quals va sentir el fugitiu quan passà prop de la

casa. Més tard, ja plenament emboscats, en ocasions va anar a Can Fusteric, amb d'altres emboscats, per fer petar la xerrada davant la llar de foc i entretenir-se una mica. La casa estava situada a cinquanta metres del poble, i això els obligava a extremar les precaucions, a causa de «los malditos espías, ya que en este pueblo, como en toda la zona catalana, había una invasión de refugiados del Norte, Málaga, Madrid y Aragón». Com era de preveure, la valoració que Xavier Turró fa d'aquests refugiats del bàndol contrari és totalment negativa: «eran la peste, por sus robos y delaciones».

Altres problemes podien venir per part dels elements republicans de la zona, que no veien amb bons ulls la presència de desertors i col·laboraven amb les autoritats per descobrir-los. En ocasions, fins i tot van haver-hi atemptats i represàlies, com el del pastor del mas La Plana, de les Medes, que fou assassinat, suposadament per un emboscament, el

18 de juliol de 1937. Xavier Turró ens parla de quatre atemptats més. I el mateix alcalde republicà de Sant Aniol de Finestres va rebre amenaces de mort.

La fi del malson

Després de nou mesos de viure en condicions precàries i en perill constant, Xavier Turró es va integrar en un grup de cinc fugitius que, des de Mieres i guiats per Joan Badia, es van dirigir cap a França, caminant de nit, en jornades esgotadores i perilloses. Els fugitius van iniciar la marxa el dia 31 d'agost de 1938. A mig camí l'expedició es va ampliar fins a trenta-cinc persones. Després de diversos incidents i múltiples penallitats, a la matinada del 3 de setembre de 1938 el grup va aconseguir creuar la frontera. Per a Xavier Turró començava una nova vida.

Jordi Galofré és historiador.

Notes

- (1) Xavier Turró va dividir les seves memòries en tres parts. La primera, en què parla de la seva estada a Mieres, la titullà «Diez meses en la selva». En la segona explica la seva fugida a França. La tercera part està dedicada a explicar la seva estada a la zona nacional.
- (2) Agraïxo a Jordi Turró, fill de Xavier Turró, la possibilitat d'haver pogut consultar aquestes memòries.
- (3) Vegeu la nota necrològica, publicada sense firma però escrita per Antoni M. Rigau, a la *Revista de Banyoles*, núm. 595 (2a quinzena de juliol de 1981).
- (4) Vegeu l'article de Carme Vinyoles «Un miler d'homes feren la guerra amagats a la muntanya», núm. 11 de la sèrie *Història viva. La guerra civil a les comarques gironines*, publicat a *Presència*, núm. 762 (28 de setembre de 1986).
- (5) Agraïxo a Josep M. Plana i Pascual, de Reixach, la seva col·laboració en la identificació de personatges i llocs sovint esmentats de manera incompleta per Xavier Turró.